

Sociologie Antona Štefánka v kontextu dobových sociologických časopisů¹

Dušan Janák²

Slezská univerzita v Opavě, Opava

The Sociology of Anton Štefánek in the Context of Contemporary Sociological Journals. This text examines the sociology of Anton Štefánek, one of the first scholars in the field in Slovakia, in the context of the journals of that day. It especially examines the topics of Štefánek's publications in relation to other articles in sociological journals, relying on the overall results of a content analysis of those journals. This presentation of Štefánek's journal publications brings out some of his lesser-known or more difficult-to-find publications, and places them in the overall context of his sociology. The study shows that Štefánek's sociological interests, which were dominated by the themes of the rural countryside and the nation, were not unusual either for the period between the wars, or after the Second World War. Nevertheless the breadth of Štefánek's approach and his focus on Czechoslovak national unity (so-called Czechoslovakism) was somewhat unique in the context of academic journals at the time. Analysis of commentary in the journals on Štefánek's sociology allows us to evaluate over a limited area his colleagues' understanding of his importance. It shows that perceptions of his importance were different in the Czech and Slovak parts of sociological discourse (the Czech journals were dominated by attention given to Masaryk, about whom nothing was written in Slovakia, with attention being focused on Štefánek instead), even though he was a prominent figure not only in Slovakia but in the Czech lands as well, and was made even more important by his political involvement during the First Republic.
Sociológia 2012, Vol. 44 (No. 1: 34-61)

Key words: *Anton Štefánek; Czech and Slovak sociology; sociological journals; content analysis*

1. Úvod – předmět výzkumu, cíle textu a obecná charakteristika zkoumaných časopisů

Cílem předkládaného textu je ukázat místo sociologie Antona Štefánka (1877 – 1964) v kontextu části dobového sociologického diskursu, jenž představují sociologické časopisy. Specializované vědecké časopisy představují tu část vědeckého diskursu, která nejvíce odráží aktuální dění ve vědecké komunitě, a to asi i dnes ve věku elektronické komunikace, tím spíše pak v době Štefánkova života. Jejich analýza nám umožňuje poznat širší sociologický rámec jeho vědeckých názorů, jak byl aktuálně nastaven v době jejich formulace. V následujícím textu se proto nebudeme zabývat rozborem a genezí Štefánkových sociologických názorů, ani jeho životními osudy. K tomu jsou určeny další specializované a rozsáhlejší texty. (Zejména Štefánek 1977; Winclawski 1991)

¹ Článek je výstupem z grantu GA ČR *Dějiny a současnost české sociologie* (č. P404/10/0032). Autor za tuto podporu děkuje. Poděkování patří i dvěma recenzentům, jejichž věcné připomínky vedly ke z kvalitnější výsledného textu.

² Korespondence: PhDr. Dušan Janák, Ph.D., Ústav středoevropských studií, Fakulta veřejných politik, Hradecká 17, 746 01 Opava, Česká republika. E-mail: stoupax@centrum.cz

Těžiště předkládané stati leží v upozornění na strukturální souvislosti s dalšími sociologickými tématy a autory Štefánkovy doby a jeho dobovém sociologickém významu. Nikoli ve vykreslení genealogických návazností a širších historických a politických souvislostí Štefánkova myšlení a působení, k nimž především směřovaly citované monografie. Zvolený úhel pohledu by tak měl doplnit existující znalost o Štefánkově sociologii v rovině, jež dosud nebyla předmětem systematického zájmu³.

Předmětem našeho zájmu jsou proto následující okruhy témat, jimž odpovídá i členění dalších částí studie: 1. V prvním kroku jde o představení sociologických názorů, které Štefánek prezentoval na stránkách dobových sociologických časopisů v souvislostech celku jeho tvorby. V rámci studie jde o jakýsi výchozí materiál analýzy a v kontextu štefánkovského bádání má tato pasáž roli zpřístupnění méně známých Štefánkových textů a jejich zařazení do obrazu o jeho sociologii. Z tohoto důvodu má tato část studie poněkud deskriptivní charakter. 2. Dále nás zajímá místo těchto názorů v kontextu dalších článků publikovaných v dobových časopisech. Z této části textu bychom měli mít představu, do jaké míry i jakým způsobem zapadala Štefánkova výzkumná témata i jejich zpracování do dobového sociologického kontextu. Ke zkoumaným textům tak přistupujeme jako k jakýmsi uzlovým bodům širší struktury časopiseckých textů, které svůj význam získávají ve vztahu k ostatním bodům. Tato perspektiva nám umožní ukázat, zda a v čem byly Štefánkovy sociologické názory specifické, jestli otevíral nová nestandardní témata, či zda k těm standardním přispěl novým způsobem, zda šlo o témata dominantní nebo na okraji sociologického mainstreamu apod. 3. Vnímání Štefánkova významu a místa v sociologickém diskursu očima jeho dobových kolegů, jež podstatným způsobem zobrazují reflexe Štefánkových názorů v těchto časopisech, nebylo dosud věnováno mnoho pozornosti. K dispozici jsou spíše reflexe a vzpomínky jeho žáků (např. Pašiak 1994; 2010), které jsou pochopitelně vztahem žáka a učitele ovlivněny. Míra, jakou Štefánkovo dílo ve své době přitahovalo pozornost na stránkách periodik a povaha této pozornosti, nám pomůže rozšířit a zpřesnit představu o Štefánkově dobovém významu.

Tematické vymezení Štefánkových časopiseckých textů a zejména jejich zasazení do dobového diskursivního kontextu se opírá především o obsahovou analýzu tehdejších sociologických periodik, doplněnou o podrobnější rozbor některých dalších Štefánkových textů. Výsledky samotné obsahové analýzy, včetně popisu metodiky, byly v nedávné době porůznu publikovány (např.

³ Text studie vznikl přepracováním a podstatným rozšířením dosud nepublikovaného příspěvku z r. 2010, určeného pro sborník o Štefánkově sociologii. Oproti původní verzi byly do analýzy zahrnuty všechny dobové časopisy, umožňující posoudit důležitý rozdíl mezi Čechami a Slovenskem, a také i další (autorovi dříve neznámé) Štefánkovy texty. To, pochopitelně, vedlo k jistému posunu v interpretaci samotného Štefánkova díla.

Bereš – Janák 2010; Janák 2011a; Janák 2011b; Janák 2011c), a proto se omezíme na hlavní momenty použitého postupu. Vedle formálních náležitostí a charakteristik zachytitelných snadno formalizovatelnými postupy (např. rozsah, autorství, počet příspěvků apod.) bylo časově i metodologicky nejnáročnější částí zachytit tematický obsah publikovaných textů. K tomu bylo využito kombinace uzavřeného a otevřeného kódování.⁴ Reliabilita byla u uzavřených málo variujících proměnných testována pomocí základního Holstiho koeficientu (který varioval od 0,7 výše) a u více variujících proměnných pomocí Scottova π (s hodnotami od 0,78 výše). V případě otevřeného kódování jsme vyšli z diskuse o sémantické podobnosti použitých kódů (v níž se rozhodne, zda např. kódy „Štefánek“ a „Štefánkova sociologie“ lze považovat za shodu kódů či jejich neshodu)⁵.

Charakteristika dobových sociologických časopisů

Anton Štefánek působil v období formování československé sociologie, tedy v období, kdy specializované sociologické časopisy teprve vznikaly. V roce 1930, kdy vznikl v Československu první specializovaný sociologický časopis *Sociologická revue*, bylo Štefánkovi přes padesát let⁶. Na jednu stranu díky tomu velká část jeho vědeckých statí nemohla v dobových sociologických periodikách vůbec vyjít, protože taková periodika ještě neexistovala. Na stranu druhou to, co v 30. letech publikoval, nepochybně patří z hlediska jeho sociologie k tomu významnějšímu. Z pohledu Štefánkova individuální biografie jde o období, kdy mohly být jeho sociologické názory víceméně vytříbeny a stabilizovány. Ve 30. letech se také méně věnuje žurnalistické a politické činnosti a více činnosti sociologické, včetně vedení katedry aplikované sociologie v Bratislavě⁷.

V době aktivního Štefánkova sociologického působení byly uvedeny v život tři specializované sociologické časopisy. Prvním čistě oborovým časopisem byla již zmiňovaná *Sociologická revue* (od r. 1930), jejíhož redakčního kruhu byl Štefánek členem. Nedlouho po ní vznikl časopis *Sociální problémy*

⁴ Předem vytvořená typologie témat pro uzavřené kódování byla vytvořena autorem na základě rozvahy a diskuse s kolegy a obsahovala tyto kategorie: Sociální realita, sociologická tradice, sociologická teorie a epistemologie, metodologie empirického výzkumu, jiné. Cílem otevřeného kódování bylo postihnout témata textu pomocí systematického rychlého pročtení celého textu a vystižení obsahu pomocí maximálně osmi klíčových slov či slovních spojení. Šlo tedy (jazykem kvalitativního výzkumu) o přiřazení kódů celým článkům. Následná fáze výzkumu se zaměřila na analýzu těchto kódů přiřazených k článkům a na hlubší analýzu argumentace některých textů. Na tomto základě byly (kódováním kódů) induktivně vytvořeny obecnější kódy druhého řádu, které označujeme v textu jako tematická centra. Operační definice klíčových proměnných byly publikovány nejuceleněji v textu (Janák 2011a).

⁵ Při úvahách o reliabilitě a její kvantifikaci se opírám zejména o publikace (Scherer 1998; Titscher a kol. 2003: 65 an.; Bell 2001: 22-24; Neuendorf 2002: 141-165; Riffe – Lacy – Fico 2005: 122-155; Scott 2009: 347-349; Krippendorf 2009: 350-357). Dík za pomoc při testování reliability patří mé ženě Monice a kolegovi Martinu Stanoevovi.

⁶ Není překvapivé, že se stal členem redakčního kruhu *Sociologické revue*, v jehož čele po celou dobu trvání časopisu stál prof. I. A. Bláha.

⁷ Podrobněji pojednává o této části Štefánkova působení např. Junek 2010 nebo Winclawski 1991: 146-155.

s podtitulem *Revue pro sociální teorii a praxi* (od roku 1938 – 1939 vycházel pod názvem *Sociologie a sociální problémy*). Časopis vznikl v podstatě jako „trucprojekt“ pražských sociologů k brněnské *Sociologické revue. Sociální problémy* navazovaly na Sociologickou tribunu (rozuměj sociologickou rubriku) revue *Parlament*, která však byla uvedena v život pouze na jeden ročník 1928 – 1929. Co do rozsahu i významu byla *Sociologická revue* nepochybně hlavním československým sociologickým časopisem meziválečné a těsně poválečné doby. Jednak proto, že počet příspěvků byl několikanásobně vyšší než u konkurenčního pražského časopisu⁸. Jednak proto, že zahrnoval širší okruh přispěvatelů než *Sociální problémy*. Dále si dokázala *Sociologická revue* udržet na rozdíl od pražského časopisu pravidelnou periodicitu (s nucenou válečnou přetržkou) až do r. 1949, kdy její vydávání bylo definitivně znemožněno z politických důvodů. A v neposlední řadě byl větší také dopad tohoto časopisu na zainteresovanou veřejnost. *Sociologickou revue* četli a odebírali učitelé a intelektuálové daleko více než újeji profilované *Sociální problémy*. To bylo způsobeno mj. tím, že brněnský časopis byl z velké části recenzním časopisem. Kdo četl ve své době *Sociologickou revue*, ten měl velmi dobrý přehled o dobové – nejen české a slovenské, ale v podstatě celosvětové sociologické produkci. Na druhou stranu až na výjimky nepřispívali autoři jednoho časopisu do časopisu druhého. Ačkoli má tedy *Sociologická revue* větší šanci na reprezentativitu českého (resp. československého) sociologického diskursu, bez zohlednění produkce druhého časopisu bude obraz nutně neúplný.

Vedle *Sociologické revue* a *Sociálních problémů* vznikl na Slovensku specializovaný sociologický časopis s názvem *Sociologický sborník* až po válce. *Sociologický sborník* vycházel v letech 1946 – 1948. Z hlediska vývoje sociologie jde o specifické období poválečného rozkolísání, kdy se ještě přesně neví, jestli máme sociologii jednu (československou) nebo dvě (českou a slovenskou). Stále jasněji se však rýsuje trend emancipace slovenské sociologie, což je patrné i z dříve učiněné analýzy *Sociologického sborníku* (Janák 2011c), podle níž byl sborník více slovenský než československý časopis. Politický vývoj (cesta komunistické strany k moci) šel v Čechách i na Slovensku poněkud odlišnými cestami (na Slovensku to šlo hůř), i když o politickém osudu Slovenska se v poslední instanci rozhodovalo podle dění v Praze. (Srov. Kováč 1998: 245-275) Zároveň je to perioda před nástupem marxismu, který se však již hlásí o slovo, ačkoli budovat marxistickou sociologii ještě není povinností. V dané periodě přitom nebyl *Sociologický sborník* časopisem marginálního významu. Z hlediska periodicity vyšly jeho

⁸ V *Sociologické revue* vyšlo více než 2350 příspěvků na více než devíti tisících normostranách. V *Sociálních problémech* to bylo 570 příspěvků na necelých čtyřech tisících normostranách.

(necelé) tři ročníky, zatímco např. *Sociální problémy* měly jen jeden poválečný ročník v r. 1947. Sborník vytvořil publikační platformu pro novou skupinu slovenských vědců, kteří s výjimkou třech osob (Hirner, Gašparec, Štefánek) nepřispívali do českých periodik, a byl také nezbytný pro budování oborové identity i svébytnosti slovenské sociologie⁹. Grafy shrnující produkci jednotlivých časopisů jsou umístěny v příloze.

2. Štefánkova publikační činnost v sociologických časopisech

Na první pohled je patrné, že Štefánek převážnou většinu své publikační činnosti v sociologických periodikách směřoval do *Sociologické revue*, v jejímž redakčním kruhu působil. (Štefánek 1931; 1935a; 1936; 1937; 1938a; 1946a; 1946b; 1947a; 1948a; 1948b) To by nebylo až tak překvapující, uvážíme-li, že ještě v první polovině 30. let se Štefánek věnoval politické kariéře, a proto své nutně méně četné příspěvky posílal do časopisu, k němuž cítil určité závazky. Další sociologické příspěvky, které neadresoval do *Sociologické revue*, směřoval větší měrou do *Věstníku Československé akademie zemědělské* (dále VČAZ) (Štefánek 1925; 1928a; 1928b; 1929; 1935b; 1938b) a po válce i do *Sociologického sborníku* (Štefánek 1947b), nikoli do druhého sociologického časopisu *Sociální problémy*. Pravděpodobnými důvody bylo, že VČAZ začal vycházet dříve (1925) a korespondoval úzce se Štefánkovým předmětným zájmem o sociologii venkova a také Štefánkova institucionální příslušnost k této organizaci, z níž vyplývaly i publikační povinnosti nebo přinejmenším očekávání.

Zemědělská akademie měla šest odborů: 1. zemědělský, 2. lesnický, 3. zahradnický a ovocinařsko-vinařský, 4. zemědělsky průmyslový a z oblasti sociálních věd 5. ekonomický a 6. literární a osvětový. (Reich 1925: 10-11) Předsedou literárního a osvětového odboru byl Štefánek. Klíčové místo v tomto odboru měla právě sociologická komise. Její vznik inicioval už tehdejší prezident ČAZ a ministr zemědělství M. Hodža (mj. člen Masarykovy sociologické společnosti), předsedou byl I. A. Bláha a náměstkem E. Chalupný. (Voráček 1999: 124)

Z hlediska našeho zájmu je podstatné vědět, že činnost ČAZ se neomezovala pouze na pěstitelské otázky, ale na oblast daleko širší, zahrnující také zájem o ekonomickou a sociální strukturu venkova. Literární a osvětový odbor byl personálně druhý největší, i když jak nasvědčuje Štefánkův předsednický referát, nebyl zrovna nejproduktivnější. (Štefánek 1928b: 393) Jeho základem byla právě sociologie venkova. Už Hodžův zahajovací projev, coby prezidenta ČAZ, z roku 1925 se z poloviny věnuje čistě sociologii venkova. (Hodža 1925)

⁹ Přehled časopisů se sociologickou tematikou do r. 1948 (resp. před nástupem marxismu) a základní informace o nich přináší (Nešpor 2007: 48-59). Podrobná analýza *Sociologického sborníku* je v (Janák 2011c).

Celkově však sociologie nebyla v ČAZ nikterak dominantním oborem, jak ukazuje dělení jednotlivých odborů i nahlédnutí do obsahu poměrně objemného VČAZ. Publikace sociologicky zaměřených textů ve VČAZ se tedy nabízela jak v době před vznikem specializovaných časopisů, tak ve 30. letech. Vedle Štefánka zde publikoval i E. Chalupný a příležitostně i někteří další sociologové. (Např. A. Obrdlík)

Pro dokreslení Štefánkova sociologického působení v časopisech je důležité zmínit ještě jeho publikační aktivitu ve slovenském časopise *Prúdy*, který se neprofiloval jako čistě sociologický, ale obecně společenskovědní, kulturní a politický měsíčník slovenské inteligence. Sem směřovali sociologicky relevantní Štefánkovy texty před vznikem sociologických časopisů v první polovině 20. let (Štefánek 1922; 1923a; 1923b), tak (v menším rozsahu) na počátku let 30. (Štefánek 1932a; 1932b), kdy už byly první sociologické časopisy na světě.

Celá Štefánkova publikační činnost v *Sociologické revue* by se dala docela dobře zastřešit pojmem národ. Problematika národa a zejména slovenského národa v různých kontextech byla ústředním bodem celoživotního Štefánkova sociologického i politického zájmu. (Srov. Štefánek 1977; Turčan 1995) Možná bychom mohli říci, že už od počátku jeho veřejných vystoupení mu byla sociologie nástrojem pro ovlivňování národního politického hnutí a až teprve později převládá více akademičtější přístup. To se týká nejen článků věnovaných explicitně národnostní problematice, ale také dvou textů věnovaných dvěma myslitelům – Masarykovi (Štefánek 1947a) a Hodžovi. (Štefánek 1938a) Centrálním motivem textu *Masaryk a Slovensko* je Masarykův vliv na mladou generaci slovenských intelektuálů, která kladla důraz na lidový charakter slovenského národa a pod Masarykovým vlivem se zformovala do tzv. *hlasistického hnutí*. Na Hodžově vztahu k sociologii si všímá zase jeho čistě praktické orientace a národně emancipačních snah před převratem i po něm ve formě praktické sociologie venkova.

V *Príspevku ku československému bilinguizmu* (Štefánek 1931) se Štefánkova úvaha točí kolem problematiky integrace Čechů a Slováků v československý národ z pohledu jazykové příbuznosti i různosti češtiny a slovenštiny. Zajímá jej zejména unifikační proces příbuzných jazyků a československý případ zasazuje do evropského kontextu obdobných jazykově-ethnických situací. Problém národní československé integrace je středem zájmu i Štefánkova poválečného pojednání o Češích na Slovensku před převratem (1918) i po převratu. (Štefánek 1946a; 1946b) Na základě interpretace statistik ukazuje význam Čechů pro „poslovenštění“ Slovenska a zamýšlí se nad historickým i dobovým (válečným) odlučováním a slučováním Čechů a Slováků, opět s poučnými paralelami k jiným evropským národům (v tomto případě k dění v belgicko-holandské oblasti).

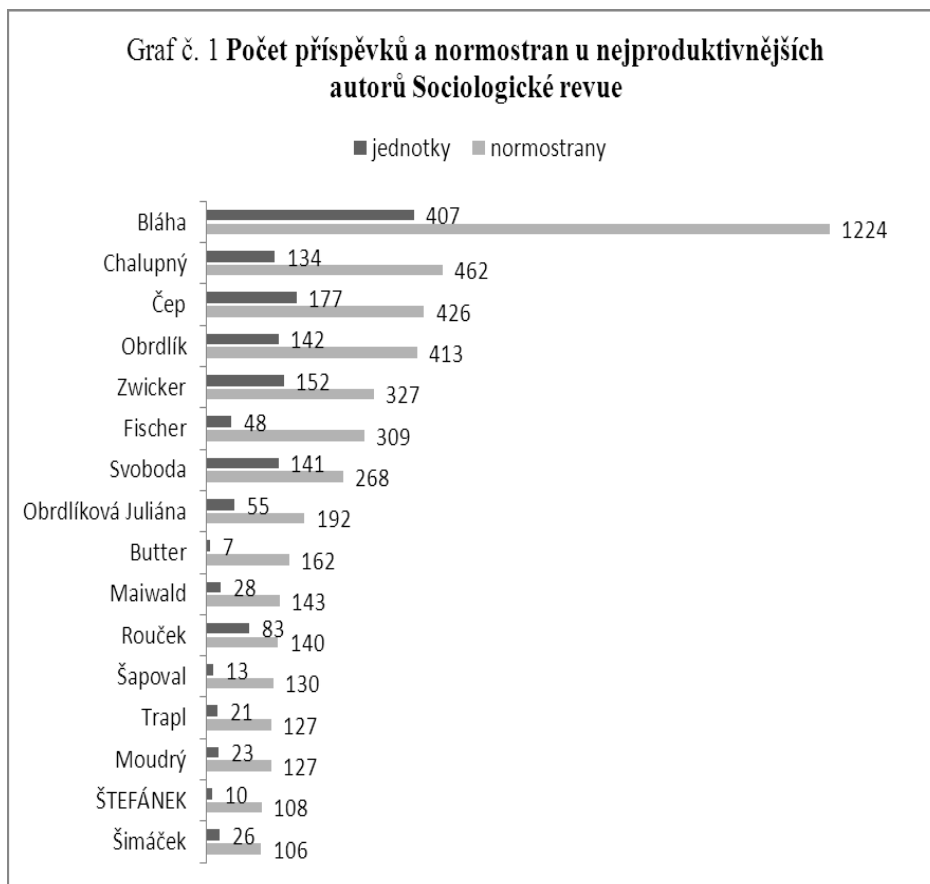
Vedle otázky česko-slovenské národní integrace (která se neomezovala pouze na uvedené články, ale prosvítala již před rokem 1918 (Štefánek) a systematicky byla Štefánkem analyzována i před vznikem sociologických časopisů zejména na stránkách *Průdů* (viz níže)), se Štefánkuv časopisecký zájem soustřeďoval na jeho známou sociografii Slovenska. Do této významné, ba možná nejvýznamnější „podkapitoly“ Štefánkovy sociologie lze zařadit jeho výzkum přeměny slovenských elit po politickém převratu v r. 1918. (Štefánek 1935a) Pojmem „renacionalizace“ popisuje přeměnu několika desítek tisíc maďarských a „maďaronských“ (tj. pomadžarštěných) příslušníků horních vrstev v tzv. Novoslováky. K problematice historie slovenského národního uvědomění a prosazení se věnoval také v článku v monotematickém čísle *Sociologické revue* u příležitosti výročí revolučního roku 1848. (Štefánek 1948a)

Poněkud stranou konkrétně orientovaných Štefánkových prací stojí jeho rozsáhlejší studie *Syngeneza a spoločenské „ja“*, která vyšla jako zvláštní otisk ze *Sociologické revue* v roce 1939. (Štefánek 1939) Jde o Štefánkuv příspěvek k obecné sociologické teorii, založený na Gumpłowiczově koncepci syngeneze, doplněný vlastními úvahami o konstituci sociálního pouta „my“, pro které používá Lindnerův pojem „Wir-Bewusstsein“, J. Králem přeložený jako „společenské já“. (Štefánek 1939: 13) Ale i tuto vyloženě teoreticky založenou úvahu v jejím závěru aplikuje na konkrétní společenský problém. V tomto případě na dobový rozpad Československa. Ačkoli nedosahuje takové myšlenkové důkladnosti a propracovanosti, jaké vykazují např. studie J. L. Fischera (např. úvodní pasáže *Krize demokracie* (Fischer 1933)), dává nám tato studie možnost poznat Štefánka v nezvyklé rovině. Jde sice o výjimku potvrzující pravidlo, která nebyla překonána ani v jeho opus magnum, jímž jsou *Základy sociografie Slovenska*, ale koriguje stereotypní pohled na Štefánka jako čistého empirika bez teoretických ambicí. Tato nezvyklá erupce obecné sociologické teorie ve Štefánkově díle pravděpodobně souvisela s opuštěním světa aktivní politiky a přechodem na kontemplativnější akademickou půdu v r. 1937.

Vzhledem k tomu, že se Štefánkova publikační aktivita soustřeďovala do *Sociologické revue*, zasadíme si jej z hlediska autorské plodnosti do kontextu tohoto časopisu. Z celkového počtu 212 autorů, kteří publikovali v *Sociologické revue*, by se Štefánek co do autorské plodnosti (měřeno počty popsaných stran) umístil na 15. místě. Následující graf přináší přehled autorů, kteří do revue přispěli v součtu více jak 100 normostranami samostatně podepsaných textů.

Z hlediska počtu příspěvků i popsaných stran byl jednoznačně nejproduktivnějším autorem I. A. Bláha, zakladatel časopisu, redaktor a vůdčí osoba revue po celou dobu její existence. O třídu níže následovali badatelé z Bláhova blízkého intelektuálního okolí, jeho žáci T. Čep, A. Obrdlík, B. Zwicker,

J. Obrdlíková, jejichž autorská plodnost plynula také z redaktorské práce, spočívající v rozsáhlé recenzní činnosti. Mezi tuto skupinu nejpłodnějších autorů patřil také myslitel evropského formátu a Bláhův mladší kolega J. L. Fischer, spolupracovník revue L. Svoboda, který v ní vedl spolu s B. Václavkem rubriku věnovanou teoriím socialismu, a také trochu mimo všechny proudy české sociologie stojící Emanuel Chalupný, který se svým významem pro rozvoj oboru vyrovnal Bláhovi i Fischerovi.

Anton Štefánek patří do třetí autorské skupiny s autory mezi 100 a 200 vyprodukovanými stranami textu. V této skupině se objevují i dva „zahraniční“ autoři. Prvním je J. S. Rouček, který působil na univerzitě v New Yorku, a druhým ukrajinský emigrant M. Šapoval. Z hlediska autorské struktury převládal v Sociologické revue jednoznačně podíl českých autorů, ačkoli ani těch zahraničních nebylo zanedbatelné množství. V kategorii článků a statí v období rozkvětu české sociologie ve 30. letech zabíraly zahraniční příspěvky přibližně

jednu třetinu. Slovenským jazykem publikované články pocházely vedle Štefánka už pouze z pera I. Gašparce a omezovaly se na poválečnou periodu.

Ačkoli VČAZ není součástí systematické obsahové analýzy časopisů, protože toto periodikum tvořily z větší části články nesociologické – sociologické zde vycházely spíše ojediněle, z pohledu Štefánkovy méně známé individuální publikační činnosti ve vědeckých časopisech jde o zdroj relevantní. Štefánkovy články, které byly publikovány ve VČAZ, jsou tematicky orientované na sociologii venkova, ale zároveň se vždy vztahují k problematice národa. Štefánek patřil k širokému proudu evropských myslitelů, kteří kořeny národa spojovali s tradicí lidové venkovské kultury. Jak ukázala ve své objemné studii o procesech tvorby národních identit v Evropě od 18. do 20. století Anna-Marie Thiessová (2007), za hledáním národních kořenů se vždy vyraželo na venkov, nikoli do měst. Pramenem pro obrození národa byl „folklore“ (termín vytvořený knihovníkem anglického parlamentu W. J. Thomsem přibližně r. 1847 (Thiessová 2007: 142-143)) a nikoli městská kultura. S akcentem na lidové venkovské prvky sociologicky posuzoval a politicky prosazoval slovenskou národní identitu i A. Štefánek (a pochopitelně i další hlasisté a „národovci“). I když hledání lidových zdrojů národní identity je na přelomu 19. a 20. století jevem v podstatě celoevropským, slovenský případ je zvláštní tím, že venkov je téměř výlučným zdrojem národní identity. Tento rys vyvstane např. v porovnání se sousedním Maďarskem nebo Polskem, kde byl vysoký podíl šlechty (Křen uvádí, že přibližně každý desátý Polák nebo osmý Maďar se mohl vykázat šlechtickým titulem, ačkoli ne majetkem (Křen 2005: 116)), která reprezentovala politický národ v minulosti a byla zdrojem národní identity i ve 20. století. V Čechách po Bílé hoře české národní šlechty výrazně ubylo, ale ke konci 19. století už byly silné městské buržoazní vrstvy, jejichž vliv i politické ambice relativně k německému prvku neustále sílily.

Štefánkův syn Branislav při rozboru filosofických a sociologických názorů svého otce zdůraznil, že Štefánek dal tomuto postoji vyzdvihujícímu roli lidové venkovské kultury i ucelený sociologický konceptuální rámec, využívaje Tönniesovy pojmové dichotomie *Gemeinschaft* (pospolitost) a *Gesellschaft* (společnost). (Štefánek 1977) Přičemž venkovu (resp. „vonkovu“, což byl Štefánkův pojmový novotvar pro specifickou lidovou kulturu slovenského národa, kterou mohou v principu sdílet i městské populace, v protikladu k „vidieku“ coby venkovu v čistě geografickém smyslu. Vonkovská byla i městská pospolitost do té míry, do jaké byla typicky slovenská.) přisoudil v rámci slovenského národa integrativní, stabilizující funkce tönniesovské pospolitosti (*Gemeinschaft*), městu naopak charakteristiky společnosti (*Gesellschaft*).

Výmluvný je v tomto ohledu následující citát z programového Štefánkova textu u příležitosti založení ČAZ, ve kterém se zaobírá národní českosloven-

skou jednotou: „(...že) Češi a Slováci sú jeden národ, jedno telo, jedna duša, sa dá v praxi uskutočniť len privolením a součinnosťou roľníctva českého a slovenského. Mesto (...) nevykoná túto priamo osudovú pre nás úlohu. Len český sedliak a lidove zemedelsky orientovaný inteligent najde jemné nitky, ktoré spájajú Čecha so Slovákom a naopak.“ (Štefánek 1925: 25) A v podobných intencích môžeme nájsť formulované i ďalšie články vo VČAZ, napr. že československý sedliak bol a je „prvotriednym nositeľom národnej myšlienky a čistoty jazyka i mravů“ (Štefánek 1928b: 394), alebo že „národnosť a selskosť boli donedávna pojmy téměř totožné“. (Štefánek 1929: 326) V protiklade k venkovu sa o urbanizovanú civilizáciu znižuje ako o „prosáknutú jedovatými prvkami kultúrneho úpadku“. (Štefánek 1929: 327)

Podobný postoj zastávala i rada ďalších dobových sociológů. Napr. I. A. Bláha – autor jednej z prvých českých monografií z oboru sociológie venkova – pojmával venkov ako stabilizujúci prvok modernej spoločnosti, ktorý je kľúčový pre sociálnu statiku, a mesto ako prvok pokroku a nositeľa sociálnej dynamiky. (Bláha 1925) Príčomž moderná spoločnosť v týchto súvislostiach znamenala i u Bláhy totéž čo spoločnosť národná. Na rozdiel od Štefánka však v Bláhovej prípadě nejde o aplikáciu Tönniesovej pojmovej dichotómie, ktorá priradí venkovu skôr kladné a mestu skôr záporné hodnotiaci znaménko.

Se znižovanou Tönniesovou dichotómiou sa môžeme u Štefánka stretnúť i v metodologickom článku venovanom otázke metódy výskumu kultúrneho života na venkove. (Štefánek 1935b) A spojenie tématu venkova a národa je veľmi zreteľné i ze Štefánkovej pojmavej sociológie venkova, ktorú chce prispieť práve k praktickému uskutočňovaniu národnej myšlienky. To je obsiahnuté aj v programových vyhláseniach k činnosti 6. odboru ČAZ (Štefánek 1925: 22; 1928: 395; 1929: 326), tak v článku venovanom Hodžovu jubileu. (Štefánek 1938b)

Na stránkach *Sociologického sborníku* sa môžeme stretnúť s jedinou Štefánkovou štúdiou (Štefánek 1947b) venovanou problému Slovanů. Ide o novú variáciu na Štefánkovo životné sociologické a vlastne i politické téma, jímž bola problematika slovenského národa, tentokrát rozšírená na slovanské národy. Je dosť dobre možné, že nová formulácia tejto otázky bola vyvolaná s rýsujúcou sa geopolitickou situáciou, níméně nepochybně navazovala na dřívější myšlenkové proudění, kdy tzv. slovanská otázka zaměstnávala českou a později slovenskou inteligenci již od 19. století. To neznamená, že by tzv. slovanská otázka byla nějakým archaismem. Byla důležitým bodem úvah Edvarda Beneše, a to i v době meziválečné a poválečné. (Např. Beneš 1947) Nepochybně zapadala do koncepcí čechoslovakistů, jimiž oba znižovaní myslitelé/politici byli. Je však také pravdou, že se s touto generací pomalu vytratil ze scény jak čechoslovakismus, tak slovanství jako nosná témata sociálněvědního i politického diskursu.

Asi nejvíce prostoru československé otázce a možnostem i mezím slovenské autonomie věnoval Štefánek na stránkách měsíčníku *Prúdy* v první polovině 20. let. Zde vyšlo na pokračování sedm kapitol jeho rozsáhlé studie *Slovenská a československá otázka* (Štefánek 1922), ve které postupně rozebíral otázky dobového slovenského separatismu a autonomismu z hlediska obecnější problematiky nacionalismu a dvojího pojetí národa (kulturní vs. politický národ), z hlediska typologie myšlenkových proudů na Slovensku v otázce poměru Čechů a Slováků, ze zorného úhlu otázky Němců a Maďarů, z pohledu jazykového, srovnává česko-slovenské vztahy se situací v Belgii a snaží se ve zvláštních příspěvcích o uplatnění koncepcí tzv. národní psychologie a antropogeografie. Ve studii z roku 1923 (Štefánek 1923a) se věnuje možnostem slovenské autonomie z pohledu širší otázky slovanské na jedné straně a náboženské na straně druhé, konkrétně problému katolického křídla slovenských separatistů. Obě tyto studie i další z počátku 30. let (Štefánek 1932a) spojuje otázka státoctvornosti Slováků jako národní entity. Ze dvou studií věnovaných ideologii agrárního hnutí (Štefánek 1923b; 1932b) je patrné Štefánkovo angažmá v agrární straně, ve které byl v době své politické aktivity považován za ideologa její slovenské části.

Z uvedeného přehledu Štefánkových publikací vyplývá, že jeho tematické rozpětí nebylo nikterak velké. Jeho zájem poutaly dvě propojená témata – národ a venkov. Nevelké tematické rozpětí článků, které zapadá do celoživotní Štefánkovy sociologické orientace, bylo vyváženo různorodostí dimenzí, v nichž otázky národa i venkovského lidu zkoumal. Na dokreslení nám mohou posloužit třeba Štefánkovy články publikované v časopise Šafaříkovy učené společnosti, věnované osvícenské filosofii na Slovensku. (Štefánek 1928c; 1930) I v textech orientovaných na dějiny myšlení jej zajímá vazba (či její absence) slovenského osvícenství na národní hnutí.

Protože uvedená témata byla také ve středu Štefánkova politického zájmu, nabízí se legitimní otázka, zda byla jeho sociologická práce motivovaná (třeba i plně neuvědomovaným) politickým zadáním, jak by tomu nasvědčoval např. uvedený citát z VČAZ. Je asi pravdou, že zpočátku byla pro Štefánka jako pro většinu hlasistů sociologie formou pozvednutí a emancipace slovenského národa. Winclawski dokonce mluví o tom, že než se stal profesionálním sociologem, využíval sociologie především jako argumentu v politických polemikách a činil tak způsobem značně demagogickým. (Winclawski 1991: 157-158) Snad postačí, pokud i bez důkladného textového rozboru poznamenejme, že uvedené texty nepůsobí jako pouhé snášení argumentů ve prospěch určité politické ideje (čechoslovakismu), nicméně autorův zájem a určitý hodnotící postoj je v nich zřetelný. Bylo by nemístným podceňováním Štefánka domnívat se, že si problém prolnutí vědy a politiky v rámci sociologie neuvědomoval. Dokonce bych si dovolil tvrdit, že sociografický projekt je

pokusem pěstovat sociologii maximálně nehodnotícím způsobem (viz pasáž v *Základech sociografie Slovenska* (Štefánek 1944 – 1945: 23 an.), který vzešel od badatele s bohatou zkušeností hodnotícího sociologa. Diskutované články pak spadají do období postupného příklonu a vyjasňování si tohoto projektu. Ačkoli nepostrádají přesahy k praktickým politickým implikacím, snaží se jít často po velmi konkrétních tématech. Nejvíce hodnocení proto můžeme nalézt v textech k životním jubileím Hodži a Masaryka či ve více programových než analytických textech publikovaných ve VČAZ. Na prohloubení příklonu k empirii a nehodnocení za války, kdy pracoval na svých *Základech sociografie Slovenska*, se i po válce dost možná podepsala snaha působit v sociologii i v podmínkách nedemokratického režimu bez nutnosti ústupků vůči tomuto režimu.

3. Štefánkova výzkumná témata v dobovém sociologickém kontextu

Byla Štefánkova výzkumná témata v českém sociologickém kontextu výjimečná, nebo poutala zájem širšího sociologického proudu? Pro zodpovězení této otázky využijeme výsledky tematické analýzy tří dobových sociologických časopisů. V *Sociologické revue* byl analyzovaný soubor tvořen 348 texty¹⁰, z nichž vykryštovalo přibližně 30 různě velkých tematických oblastí, identifikovaných kódy obecnějšího typu. V *Sociálních problémech* byl soubor článků a statí tvořen 161 texty a v poválečném *Sociologickém sborníku* 42 texty.

Vzhledem k rozsahu *Sociologické revue* je pochopitelné, že nejvíce tematických center bylo nalezeno právě v tomto časopise. Pro větší přehlednost je možné je rozřadit do kategorií podle počtu příspěvků, které se k danému tématu vázaly. Podobně lze postupovat i u *Sociálních problémů*. Naopak, v případě *Sociologického sborníku* nemá, vzhledem k jeho krátkému trvání a díky tomu nevelkému počtu 42 článků, mnoho smyslu seřazovat tematická centra do nějakých hierarchií podle velikosti, ale spíše ukázat tematické oblasti, u nichž má smysl mluvit o centrech, protože zřetelně vystupují z tematicky různorodého materiálu.

Dominance zájmu o samotnou sociologii plyne pravděpodobně nejen z povahy samotné sociologie, ale také ze situace v období institucionalizace sociologie v Čechách i na Slovensku (zde později), takže zájem o publikování informací o samotné sociologii plyne ze snah o budování oboru (podrobněji viz 4. podkapitulu).

Velký zájem o hospodářské otázky, který v případě *Sociálních problémů* vedl ke krystalizaci centra samostatné velikostní úrovně, nebyl až tak zapříčiněn rozvojem ekonomické sociologie v Československu, ale skutečností, že v obou časopisech, přičemž v *Sociálních problémech* daleko větší měrou než

¹⁰ Tj. texty kódované jako statě a rozsáhlejší texty z kategorie „ostatní“, které se svým charakterem blížily článkům.

v *Sociologické revue*, publikovali často své příspěvky také ekonomové, resp. národohospodáři. Dokonce největší diskuse a polemiky na stránkách *Sociálních problémů* byly vedeny vesměs národohospodáři a nikoli sociology.

Tabulka č. 1: **Přehled tematických center sociologických časopisů před nástupem marxismu**

<i>Sociologická revue</i>	<i>Sociální problémy</i>	<i>Sociologický sborník</i>
1. úroveň: sociologie domácí a/nebo zahraniční (132 příspěvků);	1. úroveň: sociologie domácí a/nebo zahraniční (38 příspěvků);	sociologie domácí a/nebo zahraniční NÁROD; VENKOV
2. úroveň (20-35 příspěvků): NÁROD ; politika a demokracie; krize; VENKOV ; práce – dělnictvo – nezaměstnanost	2. úroveň: hospodářství (26 příspěvků)	
3. úroveň (15-20 příspěvků): hospodářství; marxismus a socialismus; lid a lidovost; umění a kultura	3. úroveň (10-15 příspěvků): věda a vědění – ideologie; NÁROD ; krize; politika a demokracie; práce – dělnictvo – nezaměstnanost; rodina – dítě	
4. úroveň (10-15 příspěvků): právo; věda a vědění; rodina – dítě; náboženství; média; mravnost – norma; válka a vojenství; revoluce	4. úroveň (5-9 příspěvků): výchova – školství; VENKOV ; marxismus a socialismus; právo; populace; umění a kultura; migrace	
5. úroveň (méně než 10 příspěvků): každodennost; vztah individua a společnosti; sociální plánování; město; ženská otázka; mládež; populace; německý fašismus; výchova; stát; inteligence; zločin		

Z uvedeného přehledu tematických center je však také zřejmé, že problematika národa, jež tvořila velké Štefánkovo téma, patřila k nejfrekventovanějším tématům dobové sociologie, a to jak před válkou, tak i po ní. Podrobnější pohled ukazuje, že způsoby sociologického pojednání o tématu byly relativně různorodé. Výraznější štěpné linie je možné vysledovat podél čtyř tematických os. První byla spjata s problematikou národního boje. Tato linie úvah byla zastoupena především v *Sociologické revue*. Není bez zajímavosti, ale ani příliš překvapující, že právě v této dimenzi se také často tematické centrum národa prolínalo s tematickým centrem sociologické tradice. Zejména texty věnované střeoevropské a východoevropské sociologii často zdůrazňovaly význam toho či onoho sociologa pro národní boj nebo spojitost rozvoje sociologie na daném území s národně politickými problémy. (Např. Šapoval 1931a, 1931b; Kosić 1931; Niscov 1937; Čep 1937; Štefánek 1938a; 1947a; Gula 1947a; 1947b) Dva takové texty byly věnovány Štefánkovi (Gula 1947a; 1947b) a samotný Štefánek vyprodukoval také dva, věnované M. Hodžovi (Štefánek 1938a) a T. G. Masarykovi. (Štefánek 1947a) Uvedené texty odráží jeden charakteris-

tický rys meziválečné sociologie. U meziválečných sociologů nebylo výjimkou vnímat sociologii jako aktivní součást sociálního dění. Kromě zmiňovaných textů o tom svědčí více nebo méně úspěšné politické aktivity českých a slovenských meziválečných sociologů včetně Štefánka. Ačkoli důraz na praktický potenciál sociologie je standardní výbavou jejích legitimizačních strategií a odůvodnění grantových žádostí i dnes a vztah sociologie k probíhajícím sociálním procesům je stále součástí sociologické reflexe, za více než půlstoletí došlo ke zřetelným posunům významu i zájmu.

Ten hlavní posun je v postupném opouštění projektu osvícenství s jeho důrazem na rozum i ideu pokroku, který byl v první polovině 20. století zprostředkován zejména raným pozitivismem A. Comta. Comtův pozitivismus představoval minimálně v českém prostředí možná nejdominantnější myšlenkový směr neomezující se pouze na oblast sociologie (Cetl 1981), ale jeho význam byl nepochybně celoevropský. Tento vliv se projevoval mj. v přesvědčení o nezastupitelné úloze reprezentantů rozumu, tj. vědy a vzdělání v řízení společenského vývoje¹¹. V tom panoval dobový konsensus, ačkoli představy o tom, co je věda, empirie, rozumnost i pokrok se poměrně dost lišily. Tato myšlenková linie byla jakousi vnitřní páteří procesů vazby sociologie a politiky v českém a slovenském prostředí. Tou vnější okolností, která usnadnila, že se vědci a vzdělanci či obecněji řečeno intelektuálové dostali ve střední Evropě a úžeji v Československu do politického vedení, byla skutečnost, že tato společenská skupina zde byla nositelem národního obrození (srov. např. Wandycz 1998; Křen 2005; Sedláček 1969) a rekrutovali se z ní političtí vůdci ve chvíli vzniku státu, který byl definován jako národní stát.

Přitom je vhodné zmínit ještě jednu okolnost. I přes zaklínání se pozitivismem a jeho kritikou tzv. metafyziky, příklonem k pozitivně danému, tj. empirickému apod. převládala v době meziválečné i poválečné sociologie teoretická. Stačí se podívat na publikace Masarykovy, Benešovy, Bláhovy, Fischerovy, Králový či Chalupného. Pozitivismus a příklon k empirii je přítomen nejvíce ve volbě témat (sebevražda, politické strany, město, krize demokracie) a ve snaze metodicky ve svých úvahách zohledňovat to, co bychom mohli označit za fakta (oficiální statistiky, historiografické údaje, příležitostně doplněno anketami). Těžiště jejich vlastní sociologické práce však nebylo v empirickém výzkumu ani jeho organizaci (s výjimkou Bláhy a částečně Krále), ale spíše v teoretickém zpracování empiricky vymezitelných témat. Toto teoretické založení sociologie bylo jakousi strukturální možností přesahu politického a sociologického diskurzu mj. i proto, že obecná sociologická teorie té doby často obsahovala rezidua filozofie dějin nesené pozitivistickým pojetím pokroku.

¹¹ Symptomatické je v tomto kontextu samostatné vydání pasáže z Comtova *Kurzu pozitivní filosofie*, jež vyšla pod názvem *Rozumová anarchie a sociální zla*. (Comte 1946)

Oproti tomu dnes po častých a rozsáhlých (sebe)kritikách projektu osvícenství zejména v tzv. postmoderní sociální vědě (paradigmatickým příkladem je Lyotardův příběh o konci velkých příběhů (Lyotard 1993), kořeny systematické (sebe)kritiky vědeckého rozumu však jdou minimálně k Adornovi) již konsensus v otázce potenciálu vědy pro řízení společenského vývoje nepanuje. Praktičnost sociologie bývá spatřována spíše v rovině technicko-empirické než v možnostech formulace společenských cílů. Jedna z nejvlivnějších sociologických teorií současnosti – teorie reflexivní modernizace tematizuje vliv vědy na směřování společenského dění více v rovině nezamýšlených důsledků než jako realizaci vlády rozumu, a to jak ve své beckovské (Beck 2004), tak i giddensovské (Giddens 1998) variantě. To neznamená, že by byl projekt osvícenství definitivně opuštěn. Antitezí takovému názoru jsou nejen např. snahy Habermasovy (explicitně např. v Habermas 1967: 85 an.; 1991), nebo ne až tak dávná původně americká a později celosvětová debata o tzv. veřejné sociologii (viz zejména americké časopisy *Social Forces* 2004, roč. 82 (č. 4) a *Social Problems* 2004 roč. 51 (č. 1), v Evropě *British Journal of Sociology* 2005 roč. 56 (č. 2 a č. 3)). Nicméně k pojetí sociologie jako teoretického základu politiky nebo dokonce normativnímu vnímání politiky jako praktické sociologie, jež bylo velmi blízké českým sociologickým klasikům, mají tyto dnešní variace velmi daleko. Štefánek se od většiny ostatních sociologů své generace odlišoval zejména tím, že vykročil směrem, kterým většina ostatních pouze ukazovala. Jeho sociografie je projektem neteoretické sociologie, jejíž praktický potenciál leží právě v rovině technicko-empirického nehodnotícího nástroje.

Druhou výraznou osou byla problematika národa v kontextu hrozby německého národního socialismu, v roce 1938 umocněna mnichovskou dohodou. (Např. Peška 1932; Voráček 1934 Fischer 1938; Bláha 1938; Chalupný 1938) Toto téma se pochopitelně objevovalo v době meziválečné. A. Štefánek v této oblasti žádný text nepublikoval. Možná i díky tomu se mu podařilo udržet kontinuitu slovenské sociologie na univerzitě po dobu druhé světové války a naopak, jeho kolegy Fischera a Bláhu čekala za války velmi nejistá budoucnost (Fischera emigrace, Bláhu přechodné věznění a dohled nacistů).

Třetí relativně samostatnou osu tvořila problematika etnik žijících na území Československa, k níž lze přiřadit i úvahy o problematice vztahů mezi nimi (např. Uhlíř 1931; Húsek 1932, 1936; Štefánek 1931; Gašparec 1947b). Tato tematická podoblast byla Štefánkovou doménou.

Problematikou integrace českého a slovenského národa se na stránkách sociologických časopisů zabýval explicitně především on, ale v jednom příspěvku také M. Húsek (Húsek 1932), který se zaměřil na vliv uherských hranic na etnickou diferenciaci Slováků. Českoslovakismus a problematika vztahů Čechů a Slováků zarezonovaly i v příspěvcích P. Guly (1947a; 1947b), zacílených ale veskrze jiným směrem. Problematice Slovenska či národnostním

otázkám na Slovensku se vedle Štefánka věnovali již zmiňovaný M. Húsek v textu věnovanému kulturnímu rozvoji a národní otázce na východním Slovensku (Húsek 1937) a I. Gašparec. Ten se zabýval jednak problémem slovenské národní povahy (Gašparec 1946), jednak problematikou někdejší maďarizace a vztahy Slováků a Maďarů. (Gašparec 1947a) Je trochu překvapující, že zatímco otázky vztahů Slováků a Maďarů a/nebo témata vázána k maďarskému etniku byly relativně častým tématem (vesměs slovenských) sociologů, otázka německého etnika mimo kontext německého národního socialismu a mimo kontext roku 1938 pozornost nezbuzovala.

Poslední osou byla obecná teorie národa, národnosti a nacionalismu, rozvíjená především na stránkách *Sociálních problémů* (Korčák 1931; 1947; Boháč 1947; Ullrich 1947), ale zastoupená i na stránkách *Sociologické revue*. (Lauterbach 1936; Slaminka 1939) Pro Štefánkovy příspěvky je charakteristické, že se vždy zabývaly některým konkrétním problémem a na teoretické otázky rezignovaly s jednou výjimkou. Blízko k tomuto obecnému proudu úvah by měla jeho teoretická studie o sociální syngenezi, v jejímž závěru nalezneme pokus o aplikaci na tehdejší Slovensko. (Štefánek 1939) Je však třeba poznamenat, že s problematikou expanzivních projevů nacionalismu (zejm. tzv. velkoněmecký nacionalismus) se Štefánek střetával již na přelomu 19. a 20. století, reflektoval jej a příležitostně i komentoval.

Vedle těchto os vystupovaly na stránkách časopisů pochopitelně i další dílčí způsoby pojednání spadající pod problematiku národa, které však není pro účely této stati nutné komentovat. Jednalo se např. o texty vztažené k nacionalismu (Peška 1931; 1932; Rouček 1938/1939), k populačnímu problému (Kabelík 1935), k otázce (nejen) národních tradic (Schweinert 1931), národní lidové kultury (Húsek 1940) či etnologickému výzkumu ras (Duprat 1933) apod.

Vedle národa to bylo téma venkova, které tvořilo další ze Štefánkových klíčových předmětných zájmů. Toto téma zaujímal relativně důležité postavení především v *Sociologické revue* (23 příspěvků) a v *Sociologickém sborníku* (sedm příspěvků) a menší, i když nikoli zanedbatelnou roli mělo i v *Sociálních problémech* (devět příspěvků).

Systematicky se sociologii venkova na stránkách *Sociologické revue* věnoval T. Čep (9 článků), kromě něj např. Kaysenbrecht 1931; Húsek 1938; Hájek 1940. Pro soubor článků věnovaných venkovu je charakteristické napojení na tři další tematická centra – národ, krize a lid/lidovost. Poslední jmenované postupně, zejména po válce, samotné téma venkova de facto nahrazuje. Spojení s oblastí národa a lidovosti souvisí s vnímáním venkova jako substance moderní národní identity, které je vlastní i Štefánkovu pojetí slovenského národa. S tímto schématem se na stránkách *Sociologické revue* můžeme často setkat v popisech venkova jako zdroje stability národní společnosti, jeho významu pro národně obrozenecký boj apod. Spojení

s tématem krize je zase pochopitelnou reakcí na velkou hospodářskou krizi 30. let, která v některých regionech postihla zemědělskou výrobu velmi citelně. Zemědělskou malovýrobu sice nepostihla masová nezaměstnanost jako průmysl, ale citelný propad životní úrovni často pod úroveň existenčního minima byl podobného rozsahu. (Kárník 2003: 65)

Články v *Sociálních problémech* se oproti tomu věnovaly především obecně problematické sociologické zkoumání venkova (např. Hertl 1931), metodologii (Ullrich 1932) či trendům v této subdisciplíně. (Paleček 1931) V *Sociálních problémech* byla uveřejněna jedna historická studie o českých sedlácích (Paleček 1932) a dvě podrobné zprávy o výzkumu obce Velká, kterou realizovali členové brněnského semináře. (Pírková 1931; 1934)

Sociologický sborník se zdá být místem, kde je nejvíce patrný Štefánkův vliv, ačkoli on sám v tomto časopise mnoho nepublikoval. V podstatě všechny texty se orientují na slovenský venkov a většina z nich (např. Surkoš 1947; Gašparec 1947b; Januška 1947) jde zřetelně v intencích Štefánkovy sociografie. Většinu publikovaných textů představují empiricky založené popisy slovenského venkova. To lze jednoduše vyložit i personální vazbou, neboť většina autorů byla studenty jeho Katedry aplikované sociologie a sociologického semináře na Univerzitě Komenského.

4. Reflexe Štefánkovy sociologie v dobových sociologických časopisech (medailony, recenze)

Ve vědeckých časopisech se můžeme setkat s dvojitým, resp. trojitým způsobem reflexe sociologických koncepcí. Jeden ze způsobů představují analytické stati a jubilejní medailony věnované určité postavě, přičemž hranice mezi těmito dvěma žánry je poměrně neostrá. Jiný způsob představují recenze. V *Sociologické revue* byly uveřejněny čtyři kratší reflexe Štefánkových textů a dva rozsáhlejší medailony věnované Štefánkově sociologii. V *Sociologickém sborníku* v opačném poměru čtyři samostatné texty o Štefánkovi a dvě recenze. V *Sociálních problémech* nalezneme jednu jubilejní zprávu.

Z jednotlivých osobností, jejichž koncepcím byla v *Sociologické revue* věnována opakovaně pozornost, vyčníval jednoznačně T. G. Masaryk (21 textů věnovaných se k TGM tvoří téměř třetinu textů věnovaných domácí sociologii). Texty věnované jeho myšlení měly často oslavný ráz, který bychom v soudobých sociologických časopisech našli jen stěží, ale nemálo bylo i věcných a kritických rozborů, které stojí za přečtení i dnes (zejména texty J. L. Fischera). Po Masarykovi to byl zakladatel časopisu I. A. Bláha (16 příspěvků), kterému jeho spolupracovníci věnovali jedno monotematické číslo k šedesátinám v roce 1939, ale i několik dalších textů. S odstupem za nimi potom byly rozborové koncepce E. Beneše (šest textů) a E. Chalupného (čtyři příspěvky), kterému byly věnovány rozsáhlejší texty u příležitosti jeho jubilea, jež mívá shodně

s Bláhou. Pokud nebudeme přihlížet k textům u příležitosti vzpomínky na zemřelé spolupracovníky za války, které byly motivované spíše tragickými osudy než sociologickým významem, následovaly dva texty věnované sociologii A. Štefánka a dva věnované sociologii práva J. Trkaly. Ostatním českým a slovenským sociologům a sociálním myslitelům se dostalo po jednom článku (jmenovitě to byli: F. Modráček, O. Březina, M. Tyrš, F. Krejčí, K. Engliš, J. Tvrdý, M. Hodža, B. Foustka). Vedle těchto postav existovala řada dalších domácích i zahraničních sociologů, kterým byly věnovány krátké jubilejní zprávy (tj. kratší než dvě strany) a nekrology.

K recenzní činnosti „na Štefánka“ je třeba poznamenat, že v první polovině 30. let se Štefánek ještě věnoval politické činnosti a jeho plný příklon k akademické dráze nastal až v druhé polovině 30. let po založení Katedry aplikované sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě r. 1937. Ve 30. letech tak Štefánek samostatně publikoval spíše drobnější práce. Jeho *Základy sociografie Slovenska* zase vyšly v období, kdy žádný sociologický časopis nevycházel, takže reflexe tohoto díla přišla se zpožděním v *Sociologickém sborníku*. Skutečnost, že se pozornosti dočkaly i drobnější Štefánkovo práce, plyne na jednu stranu nepochybně z jejich sociologické relevance, na stranu druhou však také z výjimečně pečlivé a rozsáhlé recenzní činnosti redakce *Sociologické revue* a snad i osobních kontaktů s šéfredaktorem časopisu¹².

Pravděpodobně všechny recenze Štefánkovo děl byly z pera jeho kolegy I. A. Bláhy¹³. Ve druhém ročníku revue Bláha upozorňuje na Štefánkovo knihu *Masaryk a Slovensko*, jež podle něj „dává velmi zajímavým způsobem nahlédnout do polemických bojů mezi těmito dvěma světy (tj. TGM vs. Hurban-Vajanský), do bojů idejí džentrysmu a hungarismu proti ideologii západu a české civilizace“. (Bláha 1931b: 341)

V recenzi na *Exkurzii o nacionalizme*¹⁴ sice oceňuje „osobitost postřehu, výši stanoviska a šíři rozhledu“ autora, nicméně vytýká mu opomenutí českých teoretiků o nacionalismu. Oceňuje jako nový poznatek požadavek absolutní rovnosti členů národa v právním a sociálním smyslu v případě nacionalismu. (Bláha 1931a: 166) Zmiňované Štefánkovo opomenutí českých teoretiků pravděpodobně nasvědčuje určitému rozpojení české a slovenské vědy. Štefánek byl vědecky socializován ve Vídni, ačkoli právě zde se seznámil s postavou T. G. Masaryka. Výborně ovládal němčinu, a také proto měl lepší znalostní základ cizojazyčné literatury. Možná také proto, že nebyl na počátku

¹² Na titulní straně výtisku studie *Syngenéza a spoločenské „ja“* (Štefánek 1939), který je uložen v brněnské Moravské zemské knihovně, je perem napsáno: „Svojmu drahému priateľovi I. Bláhovi a bojovníku venuje v hlbokej úcte autor.“

¹³ Většina recenzí v *Sociologické revue* byla podepsána pouze zkratkami.

¹⁴ Na tomto místě je vhodné upozornit, že termín nacionalismus neměl v meziválečné době a speciálně ve středoevropském a východoevropském prostoru negativní konotace, které má dnes. Podrobněji k tomuto problému např. (Hroch 2009: 30-47)

30. let ještě zakotven v akademickém světě, mohl si dopřát „přehlízet“ práci svých českých a slovenských kolegů, pokud to uznal za vhodné.

Štefánek nemohl pochopitelně chybět v Bláhově přehledové studii o aktuální literatuře k problematice národa z roku 1936. V ní se věnuje Štefánkovi stati *Problémy spisovnej slovenčiny a slovenský nacionalizmus* a všimá si na ní jeho teorie podřazování partikulární národnosti národnostem vyšších celků (českoslovenství, jihoslovanství), jež zapadá do Štefánkovi obecné sociologické teorie věnované sociální dynamice. Oceňuje, jakou pozornost věnuje Štefánek národotvorné hodnotě spisovného jazyka a významu pospolitosti kmenového typu coby důležitého faktoru národnosti. (Bláha 1936: 161-162)

V reflexi Štefánkovi útlé knížky *Kollárov nacionalizmus* se Bláha zmiňuje o Štefánkovi kritickém vyrovnání s Kollárem, jehož koncepce i přes všechny nedostatky a antinomie má (ve Štefánkovi interpretaci) funkční hodnotu. Kollárem propagovaná slovanská vzájemnost má mravní, státně-politický i kulturní význam pro Čechoslováky, stejně jako např. pro Jihoslovany. (Bláha 1937: 135) Z Bláhova textu je zřejmé, že ačkoli systematicky se integraci Čechů a Slováků z pozic tzv. čechoslovakismu na stránkách revue věnoval v zásadě pouze Štefánek, idea nebyla cizí ani Bláhovi a pravděpodobně ani řadě dalších sociologů.

V *Sociálních problémech* nenalezneme ani jednu reflexi Štefánkovi tvorby a pouze jedinou jubilejní zprávu z pera J. Krále ke Štefánkovi sedmdesátinám. Nicméně v této se můžeme dočíst, že obsáhlejší referát o Štefánkovi sociologii bude publikován na stránkách revue „příště“. (Král 1947: 245) Vzhledem ke zpoždění, jaké publikování *Sociálních problémů* mívalo, a destruktivnímu dopadu politického vývoje po r. 1948 na sociologii se však již žádné „příště“ nekonalo. V roce Štefánkovi sedmdesátin vyšly *Sociální problémy* naposledy. Nicméně potenciální referát svědčí o relativním Štefánkovi významu. Z českých sociologů se v *Sociálních problémech* dostalo pozornosti ve formě článku pouze T. G. Masarykovi, E. Benešovi a národohospodáři K. Englišovi. Častou pozorností poctili autoři *Sociálních problémů* sice také brněnské sociology a E. Chalupného (který učil v Brně, ale i v Praze a bydlel v Táboře), nicméně téměř výlučně formou jednoznačně negativních recenzí a/nebo ostrých polemik. To bylo nejspíš jedním z důvodů, proč autoři *Sociologické revue* nepublikovali v *Sociálních problémech* a vice versa. Jubilejní motivované medailony měly v pražském časopise převážně ráz krátkých zpráv.

Recenze na žádné Štefánkovi dílo nebyla publikována nejspíš proto, že *Sociální problémy* dávaly přednost delším rozborům literatury před krátkými anotacemi a příležitostnými reflexemi. A Štefánkovi knižní tvorba před válkou žádné sociologicky či obecně sociálněvědně závažné nebo rozsáhlé dílo neobsahovala. O Štefánkovi se tak na stránkách *Sociálních problémů* můžeme dočíst nejvíce v rámci poválečného referátu o stavu slovenské sociologie.

Odlišná situace panovala v poválečném *Sociologickém sborníku*. Zde pozornost věnovaná sociologii A. Štefánka odpovídala v relativních četnostech zájmu, který vzbuzovala postava T. G. Masaryka v českých časopisech. Naopak, v *Sociologickém sborníku* nebyl věnován Masarykově sociologii žádný text. Na toto mlčení o Masarykovi a mluvení o Štefánkovi ve slovenském časopise byla zaměřena pozornost na jiném místě. (Janák 2011c) Zde se omezíme pouze na tvrzení, že postava A. Štefánka pravděpodobně měla stejnou identitotvornou funkci pro slovenskou sociologii jako postava T. G. Masaryka pro sociologii českou. Svědčí o tom mj. i skutečnost, že příspěvky ke Štefánkovi publikovali nebo připravovali badatelé (Gula, Hirner), kteří byli odborně vyhranění odlišným směrem, nepatřili v zásadě ke Štefánkovým žákům (skládali u něj pouze závěrečné zkoušky nebo habilitaci) a ke Štefánkově sociologii jako takové měli kritický odstup. (Winclawski 1991: 151-153) To je patrné např. i z recenze na Štefánkovo vrcholné dílo (R. 1946), psané pravděpodobně Gulou nebo Hirnerem, v níž se upozorňuje na nutnost doplnit metodické pokyny výzkumnými technikami americké sociologie. Tedy té sociologie, kterou Štefánek mnoho neznal a kterou naopak Gula s Hirnerem studovali pod vlivem Machotky a Obrdlíka, kteří na bratislavské univerzitě přednášeli před Štefánkovým příchodem.

Na absenci reflexe Masarykovy sociologie se pravděpodobně promítla i autonomistická orientace šéfredaktora *Sociologického sborníku* A. Hirnera, jehož boj za větší autonomii a samostatnost Slovenska sdílela Matice slovenská coby instituce vydávající tento časopis. Štefánek byl sice velký čechoslovákista, nicméně byl i klíčovou postavou ve slovenské sociologii a autor *Základů sociografie Slovenska*, ve kterých chápal Slovensko jako samostatný celek. Navíc Štefánek svůj čechoslovákismus nemohl vzhledem k panujícím politickým poměrům v letech před založením slovenského periodika ani příliš hlásat.

5. Závěr a diskuse

Vzhledem ke třem okruhům problémů, jež jsme si vytyčili ke zkoumání v úvodu předkládaného textu, můžeme na tomto místě připojit následující shrnutí. Štefánkova časopisecká tvorba se nevyznačovala nikterak velkým tematickým rozpětím. Národ a venkov. To jsou dvě hlavní témata jeho sociologických článků. A to ještě témata značně propojená, neboť Štefánek považoval venkovský lid za sociální platformu slovenského národa, kolem kterého se točila většina jeho sociologických úvah i mimo zkoumané časopisy. Je všeobecně přijímáno, že Štefánek nebyl teoretik, ale že jeho pozornost vždy přitahovala konkrétní sociologická témata ze sociálního života. (Např. Petrussek 2009: 29) Určitou výjimku potvrzující pravidlo představuje Štefánkova studie *Syngenéza a společenské „ja“* publikovaná samostatně jako zvláštní otisk *Sociologické revue* v roce 1939, jež doplňuje Štefánkův obraz i o rozměr

obecné sociologické teorie. Zároveň však ukazuje, že k teoretickým tématům Štefánka motivovalo vysvětlení konkrétních problémů (zde možnost československé národní jednoty či rozdělení), nikoli přímý zájem na sociologické teorii.

V dobovém kontextu nešlo o témata nikterak zvláštní. Spíše naopak. Štefánkova témata národ a venkov patřila v dobových časopisech k nejvýznamnějším jak v meziválečném období, tak po válce. Z tohoto pohledu lze Štefánka označit za typického představitele sociologie své doby. Do tohoto obrazu zapadá i jeho text věnovaný T. G. Masarykovi, který představoval další typický předmět dobových sociologických analýz v českých sociologických časopisech. Nicméně jako jeden z nemnoha sociologů se zabýval na stránkách sociologických časopisů konkrétní otázkou československého národa a problémem Slovenska jako specifické sociální entity. Způsob, jakým k „sociologii národa“ přistupoval, nebyl nikterak výjimečný ve svých jednotlivostech, nicméně Bláhou oceňovaná „osobitost postřehu, výše stanoviska a širší rozhledu“ nebyla pouze slušnostní úklonou. Můžeme konstatovat různorodost, se kterou přistupoval z různých stran k analýze národnostní problematiky, kterou se mu nevyrovnal žádný z ostatních autorů. Jednou jej zajímal význam jazyka pro tvorbu národa, podruhé přerod starých národních elit v nové (tzv. Novoslováci), jindy založil svůj text na statistikách o Češích na Slovensku, v dalším případě zase podal informačně hutnou historiografickou sondu o formování národního vědomí na Slovensku, nebo dokázal posoudit vliv výjimečné osoby (Masaryka) na formování národního hnutí. To vše na pozadí určité vlastní, byť detailně nerozpracované obecné sociologické teorie, založené na Gumpłowiczově koncepci syngeneze.

Při samostatném zpracování tématu venkova Štefánek v dobových periodikách nepřišel s žádnou empirickou studií, spíše s programovými texty k sociologii venkova v rámci šestého odboru ČAZ, případně s metodologickými úvahami a metodickými návrhy pro empirický výzkum. Jinak je na Štefánkoviých textech věnovaných této problematice výrazněji než u jiných dobových autorů patrné zmiňované pojetí venkovského lidu jako základu českého, slovenského i československého národa. V rámci sociologických časopisů je Štefánek vůbec předním badatelem v otázce československého národa, který jako důsledný čechoslovakista propagoval ve sféře politické.

Z hlediska významu, který mu přisuzovali autoři dobových periodik, lze usuzovat, že Štefánek byl již ve své době považován za poměrně významného sociologa. Nepočítáme-li texty na památku tragicky zemřelých sociologů, rozsáhlejších reflexí se v dobových časopisech dostalo pouze 12 českým sociologům, resp. sociálním myslitelům a ze Slováků Štefánkovi a (ze Štefánkova pera) Hodžovi. Podle rozsahu, který jednotlivým osobnostem československé sociologie bylo dopřáno, a vezmeme-li v úvahu i zamýšlený článek J. Krále, který nemohl vyjít z politických důvodů, Štefánkovo místo v celku

československé předmarxistické sociologie by podle tohoto dílčího indikátoru bylo někde za T. G. Masarykem a I. A. Bláhou před E. Benešem a E. Chalupným. Na druhou stranu motivem k reflexi jeho sociologické tvorby byla více životní jubilea než nepřehlédnutelnost diskurzivní a je třeba počítat (jako ostatně i v případě Masarykově, Benešově, Hodžově) také s atraktivitou plynoucí ze Štefánkovy politické expozice. V předválečných českých časopisech je vhodné vzít do úvahy ještě skutečnost, že pro české sociology byl Štefánek na počátku třicátých let de facto jediným slovenským sociologem a jako takového bylo třeba si jej všímat.

Je přitom zapotřebí připomenout rozdíl mezi recepcí Štefánkovy sociologie v českých časopisech a na Slovensku. Štefánkovo místo v české části časopiseckého diskurzu bychom mohli lakonicky charakterizovat jako nepřehlédnutelné, ale nikoli nejdůležitější. Naopak, jasná dominance zájmu o jeho sociologii na Slovensku nasvědčuje, že Štefánek plnil důležitou funkci při vytváření oborové identity slovenské sociologie. Toto mínění potvrzuje i skutečnost, že v sociografické linii narýsované Štefánkem pokračovala nemalá řada textů publikovaných v *Sociologickém sborníku* k tématu venkova.

Uvedené závěry, resp. jejich zobecnění je však třeba brát s jistou rezervou. Naše analýza se věnovala pouze sociologickým časopisům, byť pro poznání dobového diskursu jde o pramen z nejdůležitějších. Už jenom Štefánkuv záběr byl daleko širší jak časopisecky, tak časově a také rozsahem textů. Sociologicky relevantní texty lze očekávat již v době Štefánkova žurnalistického životního období. Štefánek tvořil jak před vznikem oborových časopisů, tak po jejich oficiálním zákazu. A pochopitelně, nepsal pouze časopisecké studie. Totéž lze samozřejmě říci i o dobovém intelektuálním kontextu, který Štefánka obklopoval. Proto je třeba předkládanou studii považovat za kamínek do mozaiky potřebný ke komplexnějšímu poznání Štefánkovy sociologie.

Dušan Janák vystudoval sociologii na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, kde získal také doktorát. Zabývá se dějinami (nejen) české sociologie, společnostmi střední Evropy, sociální filosofií a filosofií sociálních věd. V těchto oblastech publikoval několik studií v odborných časopisech a monografii *Hodnoty a hodnocení v sociologii Inocence Arnošta Bláhy*. Studie z dějin klasické české sociologie (*Brno 2009*).

LITERATURA

- BELL, P., 2001: Content Analysis of Visual Images. Pp 10-34. In: Th. van Leeuwen, Carey Jewitt (eds.) *Handbook of visual analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- BECK, U., 2004: Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně. Praha: Slon.
- BENEŠ, E., 1947: Úvahy o slovanství. Hlavní problémy slovanské politiky. Praha: ČIN.

- BEREŠ, A. – JANÁK, D., 2010: Refleksje klasyków nad czeskim i polskim społeczeństwem lat trzydziestych XX wieku. (Na podstawie analizy zawartości „Przeglądu socjologicznego“ i „Sociologická revue“). Studia Śląskie, roč. LXIX: 269-285.
- BLÁHA, I. A., 1925: Sociologie sedláka a dělníka. Příspěvek k sociologii společenských vrstev. Praha: Orbis.
- BLÁHA, I. A., 1931a: A. Štefánek: Exkurzia o nacionalizme. Sociologická revue 5: 166.
- BLÁHA, I. A., 1931b: A. Štefánek: Masaryk a Slovensko. Sociologická revue 2: 341.
- BLÁHA, I. A., 1936: -netitulovaný přehledový text o nové literatuře k problematice národa obsahující reflexi textu A. Štefánek: Problémy spisovnej slovenčiny a slovenský nacionalizmus – Sociologická revue 7: ss. 159-168.
- BLÁHA, I. A., 1937: A. Štefánek: Kollárov nacionalizmus. Sociologická revue 8: ss. 159-168.
- BLÁHA, I. A., 1938: Poznámky sociologovy na okraj tragických dnů. Sociologická revue 9 (1-2): ss. 237-254.
- BOHÁČ, A., 1947: Pojetí národa v dnešní době. Sociologie a sociální problémy 7 (1): ss. 13-26.
- CETL, J., 1981: Český pozitivismus. Příspěvek k charakteristice jedné z tradic českého buržoazního myšlení. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- COMTE, A., 1946: Rozumová anarchie a sociální zla. Brno: Masarykova sociologická společnost.
- ČEP, T., 1937: K šedesátinám PhDr. Antona Štefánka. Sociologická revue 8 (1-2): ss. 253-255.
- DUPRAT, G. L., 1933: Etnologické základy sociologického předvídání. Sociologická revue 4 (1): ss. 166-182.
- FISCHER, J. L., 1933: Krize demokracie. Kniha I.: Svoboda. Brno: Index a Pokrokový obzor.
- FISCHER, J. L., 1938: Na křižovatce. Sociologická revue 9 (1-2): ss. 260-264.
- GIDDENS, A., 1998: Důsledky modernity. Praha: Slon.
- GAŠPAREC, I., 1946: Slovenská národná povaha. Sociologická revue 12 (5): ss. 14-22.
- GAŠPAREC, I., 1947a: Maďarizácia v sociologickom aspekte. Sociologická revue 13 (4): ss. 247-257.
- GAŠPAREC, I., 1947b: Prvky kultúrnoduchovnej tvárnosti a ich objektivizácia. Sociologický sborník, roč. 2, č. 3-4.
- GULA, P., 1947a: Sociológia národa a nacionalizmu u Štefánka. Sociologický sborník, roč. 2, č. 1-2.
- GULA, P., 1947b: Sociológia slovensko-maďarského pomeru v predprevratových rokoch u Štefánka. Sociologický sborník, roč. 2, č. 1-2.
- HABERMAS, J., 1967: Dialektika a sociologie. Praha.
- HABERMAS, J., 1991: Moderna – nedokončený projekt. In: Za zrkadlom moderny. Bratislava: Archa: ss. 299-318.
- HÁJEK, M., 1940: Jak funguje moravská vesnice (Neslovice) v oblasti života kulturního? Sociologická revue 11 (3-4): ss. 174-189.

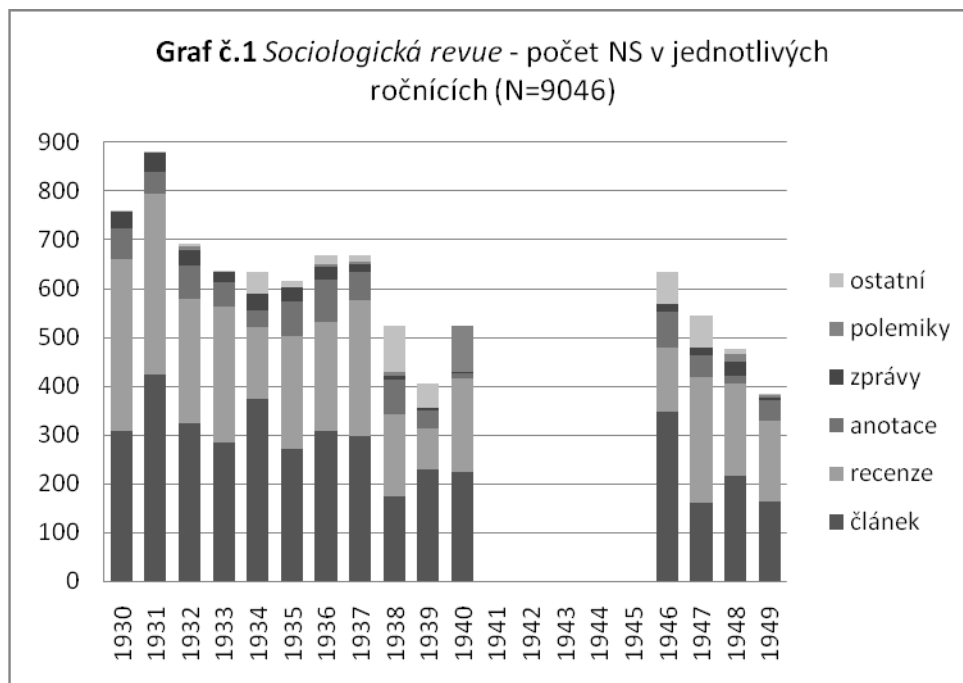
- HODŽA, M., 1925: Proč potřebuje naše zemědělství Akademie? VČAZ 1: ss. 1-4.
- HROCH, M., 2009: Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů. Praha: SLON.
- HÚSEK, J., 1932: Jaký vliv vykonala stará uherská hranice na etnogr. diferenciaci téhož kmene slovenského? Sociologická revue 3 (1-2): ss. 26-38.
- HÚSEK, J., 1936: Slovanská etnologie. Polsko. Sociologická revue 7 (1-2): ss. 111-113.
- HÚSEK, J., 1937: Karpatoruská otázka. Sociologická revue 8 (1-2): ss. 78-86.
- HÚSEK, J., 1938: Tripartiční dělení lidové kultury. Sociologická revue 9: ss. 126-133.
- HÚSEK, J., 1940: Národní význam lidové kultury a její geograficko-hospodářské podmínky. Sociologická revue 11 (1-2) ss. 83-85.
- CHALUPNÝ, E., 1938: Jubilejní účtování. Sociologická revue 9 (1-2): ss. 255-259.
- JANÁK, D., 2011a: Autorská a tematická struktura Sociologické revue. Příspěvek k sociologickému rozboru dějin české sociologie. Sociologický časopis 47 (5): ss. 991-1016.
- JANÁK, D. – BEREŠ, A., 2011b: Autorská a tematická struktura časopisu Sociální problémy. Příspěvek k sociologickému rozboru české sociologie. Lidé města 13 (1): ss. 3-25.
- JANÁK, D., 2011c: Obsahová analýza Sociologického sborníku. Příspěvek k dějinám česko/slovenské sociologie. Sociológia 43 (5): ss. 584-603.
- JANUŠKA, L., 1947: Dojmy a postrehy z výskumu na Senči. Sociologický sborník, roč. 2, č. 3-4.
- JUNEK, M., 2010: Anton Štefánek. Životopisný náčrt. RKP určený do sborníku o A. Štefánkovi.
- KABELÍK, J., 1935: Populace, ochrana ženy a odpovědnost mužova. Sociální problémy 4 (1): ss. 1-17.
- KÁRNÍK, Z., 2003: České země v éře První republiky (1918 – 1938). Díl druhý. Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930 – 1935). Praha: Libri.
- KAYSENBRECHT, R., 1931: Agrární sociologie – požadavkem doby. Sociologická revue 2 (1): ss. 64-74.
- KOSIČ, M., 1931: Stav sociologického studia u Jihoslovanů. Sociologická revue 2 (3): ss. 334-339.
- KORČÁK, J., 1931: Příspěvek k teorii národnosti. Sociální problémy 1: ss. 167-189.
- KORČÁK, J., 1947: Území a populace v teorii národa. Sociální problémy 7 (2): ss. 94-108.
- KRIPPENDORF, K., 2009: Testing the Reliability of Content analyzing Data: What is Involved and Why. Pp. 350-357. In: K. Krippendorf, M. A. Bock (ed.) The Content Analysis Reader. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage.
- KŘEN, J., 2005: Dvě století střední Evropy. Praha: Argo.
- KOVÁČ, D., 1998: Dějiny Slovenska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- LAUTERBACH, A., 1936: Národ a jazyk. Sociologická revue roč. 7. (č. 1-2): ss. 154-159.
- LYOTARD, F., 1993: O postmodernismu. Praha: Academia.
- NEUENDORF, K. A., 2002: The Content Analysis Guidebook. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

- NISCOV, T. J., 1937: Rumunská vesnice v monografických výzkumech prof. Dimitrie Gustiho. Sociologická revue 8 (1-2) :s. 150.
- PAŠIAK, J., 1994: Anton Štefánek – zakladateľ slovenskej sociografie. Sociológia 26 (1-2): ss. 19-28.
- PAŠIAK, J., 2010: Posledné roky pôsobenia A. Štefánka na akademickej pôde. RKP určený do zborníku o A. Štefánkovi.
- PEŠKA, Z., 1931: Studie o počátcích nacionalismu. Sociální problémy 1: ss. 16-20.
- PEŠKA, Z., 1932: Nacionalismus XIX. a XX. století. Sociální problémy 2: ss. 117-126.
- PETRUSEK, M., 2009: Čtyřicet let spolu i vedle sebe. Sociológia, roč. 41, č. 1.
- R., 1946: Univ. prof. Dr. Anton Štefánek: Základy sociografie Slovenska. Sociologický sborník 1 (3-4): ss. 220-222.
- PÍRKOVÁ, S. 1931a: O studijní expedici do Velké. Sociální problémy 1, 4-6: ss 362-371.
- PÍRKOVÁ, S. 1934: Vesnice pod filmovým objektivem. Sociální problémy 3, 2: ss 65-79.
- REICH, E., 1925: Vznik, organisace a program ČAZ. Věstník Československé akademie zemědělské 1: ss. 4-14.
- RIFFE, D. – LACY, S. – FICO, F. G., 2005: Analyzing Media Messages. Using Quantitative Content Analyzes in Research. Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates.
- ROUČEK, J. S., 1938/39: Nepolitické metody v politice. Sociologie a sociální problémy 6 (1): ss. 63-72.
- SCOTT, W. A., 2009: Scott's π (Pi): Reliability for Nominal Scale Coding. Pp. 347-349. In: K. Krippendorf, M. A. Bock (ed.) The Content Analysis Reader. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage.
- SEDLÁČEK, J., 1969: Pojem inteligence v sociologii. Analýza a kritika. Praha: Karlova univerzita.
- SCHERER, H., 1998: Úvod do obsahové analýzy. Pp. 29-53. In: Schulz W., Hagen L., Scherer H., Reitová I. Analýza obsahu mediálních sdělení. Praha: Karolinum.
- SCHWEINERT, J., 1931: Štúdia o tradícii. Sociální problémy 1: ss. 231-251.
- SLAMINKA, V., 1939: Bláhova práce v sociologii národa. Sociologická revue 10 (č. 1): ss. 59-65.
- SURKOŠ, J., 1947: Fungovanie Šágu v oblasti politickej. Sociologický zborník, roč. 2, č. 3-4.
- ŠAPOVAL, M., 1931a: Soudobá ukrajinská sociologická myšlenka a práce. Sociologická revue 2 (2): ss. 195-202.
- ŠAPOVAL, M., 1931b: Soudobá ukrajinská sociologická myšlenka a práce. Sociologická revue 2 (4): ss. 49-54.
- ŠTEFÁNEK, A., 1922: Slovenská a československá otázka. I. – VII. Prúdy. roč. 6., č. 1-12: ss. 22-30, 85-93, 169-180, 232-244, 286-288, 440-450, 554-574.
- ŠTEFÁNEK, A., 1923a: Československo a autonomia. Prúdy. roč. 7, č. 1: ss. 16-29; ss. 70-78.
- ŠTEFÁNEK, A., 1923b: Ideový odklad roľníckeho života. Prúdy. roč. 7, č. 3.: ss. 113-121.

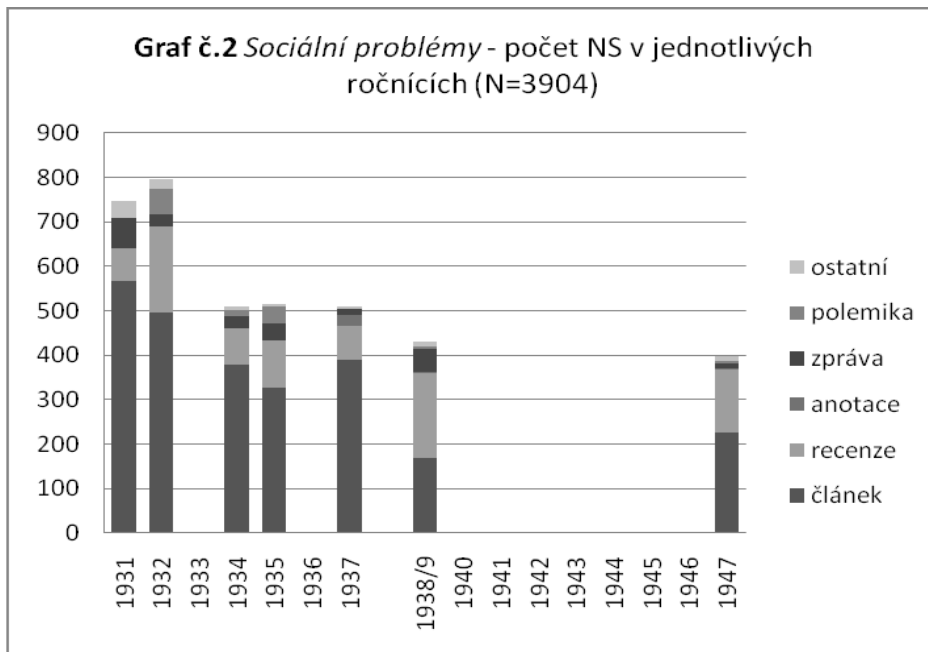
- ŠTEFÁNEK, A., 1925: K duši nášho ľudu. Věstník Československé akademie zemědělské 1: s. 22.
- ŠTEFÁNEK, A., 1928a: Život a dílo Dr. Pavla Blaho. Věstník Československé akademie zemědělské 4: ss. 1-4.
- ŠTEFÁNEK, A., 1928b: K úkolům VI. odboru ČAZ v oboru venkovské sociologie. Věstník Československé akademie zemědělské 4: ss. 393-395.
- ŠTEFÁNEK, A., 1928c: Malohontský osvietenenci. Bratislava, roč. 2: ss. 533-557.
- ŠTEFÁNEK, A., 1929: K dalším úkolům ČAZ v oboru sociologie venkova. Věstník Československé akademie zemědělské 5 (4): ss. 325-327.
- ŠTEFÁNEK, A., 1930: Osvietenstvo na Slovensku. Bratislava, roč. 4 (č. 1): ss. 13-25.
- ŠTEFÁNEK, A., 1931: Príspevok ku československému bilinguizmu. Sociologická revue II.: ss. 20-29.
- ŠTEFÁNEK, A., 1932a: Národ a štát. Prúdy roč. 16, č. 1: ss. 3-8.
- ŠTEFÁNEK, A., 1932b: Agrárne hnutie a jeho ideologický podklad. Prúdy roč. 16, č. 2: ss. 71-79.
- ŠTEFÁNEK, A., 1935a: Novoslováci. Sociologická revue VI.: ss. 272-277.
- ŠTEFÁNEK, A., 1935b: Sociologický výzkum kultúrneho života na venkove. Věstník Československé akademie zemědělské 11: ss. 501-505.
- ŠTEFÁNEK, A., 1936: Dr. Ivan Dérer: Československá otázka. (recenze) Sociologická revue VII (1-2): 168-174.
- ŠTEFÁNEK, A., 1937: Alojz Chura: Slovensko bez dorastu? (recenze). Sociologická revue VIII (1-2): 123-124.
- ŠTEFÁNEK, A., 1938a: Hodžův vztah k sociologii. Sociologické revue IX.: ss. 154-156.
- ŠTEFÁNEK, A., 1938b: Milan Hodža pred prevratom a jeho sociologický postoj. In: Věstník Československé akademie zemědělské 14 (3): ss. 131-134.
- ŠTEFÁNEK, A., 1939: Syngenéza a spoločenské „ja“. – zvláštní otisk Sociologické revue 10 (1). Brno: Sociologický seminář Masarykovy university.
- ŠTEFÁNEK, A., 1944/1945: Základy sociografie Slovenska. Slovenská vlastiveda III. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení.
- ŠTEFÁNEK, A., 1946a: Česi na Slovensku. Sociologická revue XII (1): ss. 22-26.
- ŠTEFÁNEK, A., 1946b: Česi na Slovensku. Sociologická revue XII. (2-3): ss. 36-41.
- ŠTEFÁNEK, A., 1947a: Masaryk a Slovensko. Sociologická revue XIII.: ss. 105-119.
- ŠTEFÁNEK, A., 1947b: Sociológia Slovanstva. Sociologický sborník, roč. 2, č. 3-4.
- ŠTEFÁNEK, A., 1948a: Slovenská storočnica. Sociologická revue XIV. (2-3): ss. 107-120.
- ŠTEFÁNEK, A., 1948b: Sociografický výzkum Slovenska. Sociologická revue XIV. (2-3): ss. 152-159.
- ŠTEFÁNEK, B., 1977: Anton Štefánek 1877 – 1977. Ľud a národ očami sociológa. Zürich: Pořana AG.
- THIESSOVÁ, A.-M., 2007: Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století. Brno: CDK.
- TITSCHER, S. – MEYER, M. – WODAK, R. – VETTER, E., 2003: Methods of Text and Discourse Analysis. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

- TURČAN, L., 1995: Úvodní poznámka ke statím A. Štefánka: Národ, nacionalismus, homoetnológia. *Sociológia* 27 (3): ss. 193-194.
- UHLÍŘ, A., 1931: Národ, národnost a národní menšina s hlediska sociologického a filosofického. *Sociologická revue* 2 (3): ss. 352-356.
- ULLRICH, Z., 1932a: Komponentální metoda a studium venkova. *Sociální problémy* 2, 5-6: ss. 370-404.
- ULLRICH, Z., 1947: K problému vymezení národa. *Sociologie a sociální problémy* 7(3): ss. 190-209.
- VORÁČEK, E., 1999: Emanuel Chalupný, problémy rozvoje sociologie v Československu 20. let a vznik Masarykovy sociologické společnosti. Ss. 107-132. In: Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor. Praha: Filosofia.
- VORÁČEK, J., 1934: Příspěvek k sociologii německého hnutí národně-socialistického. *Sociální problémy* 3: ss. 96-101.
- WANDYCYZ, P., 1998: Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Praha: Academia.
- WINCLAWSKI, W., 1991: Lud, naród, socjologia. Studium o genezie socjologii słowackiej. Toruń: Uniwersytet Mikołajaja Kopernika.

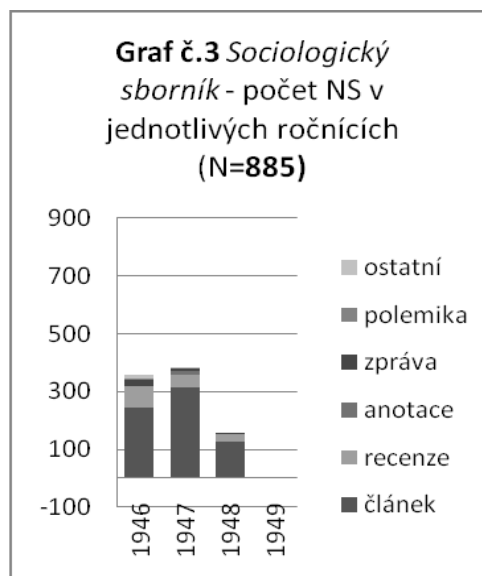
Příloha č. 1: Produktivita jednotlivých českých a slovenských sociologických časopisů v době Štefánkova života

zdroj: autor

zdroj: autor

zdroj: autor